

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.58.48-55>

УДК 72.012.7

Ватаманюк Наталія Юріївна,

*аспірантка кафедри інформаційних технологій в архітектурі
Київського національного університету будівництва і архітектури*

nata.vata12@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4977-992X>

ВИЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОКВАРТАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ ТА ЇХ ФУНКЦІЙ У ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ІСТОРИЧНИХ МІСТ

Анотація: в статті дається визначення внутрішньоквартальних просторів на прикладі історичного міста Чернівці. Аналізуються особливості архітектурно-планувальної організації середовища та можливість активного використання дворів, як об'єктів художньої і матеріальної культури. Окреслюються головні функції житлових дворів, як елементів міської планувальної структури.

Ключові слова: історичний квартал; внутрішньоквартальний простір; двір; Чернівці; ЮНЕСКО.

Актуальність теми. Історично сформована забудова багатьох історичних міст найчастіше є дуже щільною та компактною, а також являє собою поєднання протилежних функцій – будучи пам'ятником минулого, вона одночасно стає місцем існування сучасних людей. Актуальність дослідження диктується, з одного боку, станом цінного історичного середовища міста Чернівці, а з іншого боку – необхідністю його активного і повноцінного включення в сучасну соціально-функціональну структуру.

Аналіз публікацій та досліджень. Теоретичною основою дослідження послужив ряд робіт, пов'язаних з вивченням містобудівного комплексу історичних міст, С. Лінди, А. Рибчинського [6], Н. Лещенко [5], І. Коротун [4] та ін. А також класифікації просторів та їх функцій за Р. Кріером [12] та Й. Гейлом [8].

Мета публікації – визначити термін «внутрішньоквартальний простір» та провести історичний аналіз становлення і розвитку сформованих внутрішньоквартальних просторів міста Чернівці з визначенням їх функцій.

Виклад основного матеріалу.

Процес формування і розвитку внутрішньоквартальних просторів можна зрозуміти при вивченні і узагальненні регіонального історичного досвіду, який увібрав в себе раціональні прийоми його організації. Формування житлових дворів відбувалося одночасно з появою житлової забудови, під впливом зміни соціально-економічних відносин на різних етапах розвитку міста Чернівці в цілому. Відповідно, на кожній стадії розвитку територія двору, як частина

житлового середовища, мала свій власний характер і відповідала потребам свого часу.

Для визначення поняття *«внутрішньоквартального простору»* можна звернутись до декількох зарубіжних та вітчизняних дослідників, архітекторів, містопланувальників.

Наприклад, теоретик та архітектор О. Гутнов характеризував двір, як чітко фіксований, замкнений простір. Його замкнутість означала ізоляцію: як правило, двори з'єднувалися між собою за допомогою арок або наскрізних проходів, утворюючи складну систему внутрішньоквартальних просторів, які пронизували в окремих випадках великі ділянки міської території. Просторова відокремленість двору була мірою людського масштабу. Вона задавала природний модуль забудови, і при цьому виконувала важливу соціальну функцію. Всередині кварталу формувалася елементарний, але дуже важливий тип універсального простору громадського призначення – двір. Двір був місцем спілкування, мав свою історію, свої міфи і легенди, а в чомусь диктував свої правила поведінки. Він був для кожного мешканця *«першою сходинкою від власної квартири до простору міста»* [3].

Архітектор Р. Крієр в своїх роботах з морфології міського простору визначав внутрішні простори історичних кварталів, як захищені від погоди і навколишнього середовища території, які ставали відповідними символами приватної сфери життя [12].

У статті К. Вербича *«Топологічне визначення внутрішньоквартального простору»* дається розгорнуте пояснення *«внутрішньоквартальних просторів»* з точки зору топологічної моделі, де окреслюються кордони просторів і територій, які є природні (річки, водойми і т.д.) і штучні бар'єри (автодороги), що формують міське середовище і регулюють розподіл територій під те чи інше призначення. Терміном *«внутрішньоквартальний»* характеризується топологічне взаєморозташування архітектурних об'єктів і просторів в системі міста, яке визначає їх розташування відносно меж кварталу, що формуються фізичними спорудами і іншими урбаністичними бар'єрами і зонами обмеженого доступу [2].

Підсумовуючи всі вище сказані твердження можна дати загальне визначення *«внутрішньоквартальних просторів»*. Це самостійна, складно-функціональна структура, яка забезпечує зв'язок: житловий будинок – дворний простір – міські території. У свою чергу з цих визначень можна зрозуміти, що для людини *«двір»* є одночасно найменшою одиницею відкритого громадського простору і найбільшою одиницею особистого простору, своєрідною перехідною зоною між містом і будинком [9].

Для дослідження внутрішньоквартальних просторів Чернівців було обрано територію центральної історичної частини міста, яка включає в себе історико-архітектурний ареал та квартали історичної забудови [7]. Аналізуючи старі історичні плани 1866, 1888, 1911 років (рис.1) можна помітити і обґрунтувати планувальну конфігурацію вулиць, де була запрограмована цілісна системи меж, осей та орієнтирів. Зміна ширини та непрямолінійність вулиць, доріг та тротуарів, насправді була досконало прорахованою системою планувального каркасу для просторової композиції міста [4].

Рис. 1. Фрагменти планів міста Чернівці з позначенням сітки вулиць різних періодів (1866, 1888, 1911 років).

Відсутність традиційного розуміння житлового двору в ролі проміжної ланки при переході від квартири до вулиці, як адаптаційного для людини міського простору в історично сформованих районах з квартальною забудовою, пов'язано зі зникненням її важливої соціально-комунікаційної спрямованості (сусідського взаємозв'язку). Розкриття функцій житлових дворів та їх проблем через призму факторів, що впливають на розвиток в їх історичному аспекті, дозволить врахувати нюанси формування в сучасних умовах.

Якщо керуватися принципом функціональної наповненості території, можна виділити дві групи внутрішньоквартальних просторів: монофункціональні та поліфункціональні дворові простори. До монофункціональних можна віднести двори, в яких є тільки одна функція з нижче перерахованих, і навпаки до поліфункціональних просторів відносяться двори з декількома функціями використання.

Досліджуючи внутрішньоквартальні простори міста Чернівці за допомогою морфологічного аналізу, який дозволяв виявити функціональні зони в міському середовищі і зробити висновки про якість організації простору, можна виділити такі функції дворів:

- ізоляційна функція, яка виконує роль захисту від незапланованого проникнення «чужих» людей чи автотранспорту у дворовий простір. Найчастіше це закриті на кодові замки двері під'їздів, арок, проходів та влаштування парканів, обмежуючих стовпчиків та камер спостереження;
- господарсько-побутова функція, яка включає задоволення господарських потреб жителів прилеглих будинків (від чистки побутових речей до зберігання особистого автотранспорту). Має багато недоліків у вигляді стихійного захоплення внутрішньоквартального простору гаражами, сараями, незаконною прибудовою житлових приміщень до перших поверхів. Для вирішення цих проблем можна проводити санацію міського середовища шляхом розчистки території від малоцінних будівель [5];
- торгова функція, являє собою створення в об'ємах перших поверхів різних комерційних приміщень. Так само вона може містити в собі, як негативні, так і позитивні наслідки для внутрішніх дворів. До позитивних можна віднести впорядкування дворів для відкритих майданчиків кафе, які не будуть заважати мешканцям верхніх поверхів, або ж навпаки захоплення території з подальшим використанням під склади та повного занедбання простору;
- функція спілкування, яка виконує соціально-психологічну роль адаптації мешканців до міського середовища, представлялася у вигляді: сусідського спілкування, проведення дозвілля людьми різних вікових груп, ігор дітей і дорослих (відпочинку пасивного і активного). З функцією спілкування пов'язано взаємне співіснування кількох поколінь, що живуть в прилеглих будинках;
- санітарно-гігієнічна функція, що включає озеленення, потребу в інсоляції, вітрозахисті та снігозахисті дворової території та ін. Головною проблемою в м. Чернівці вважається відсутність дренажних систем і систем збору дощових вод. Дворові простори підтоплюються під час сильних дощів та танення снігу [1];
- естетична функція, що забезпечує візуальний комфорт від об'єктів малих архітектурних форм, озеленення (газони, квітники), муралів на порожніх стінах і т.д.;
- ігрова та спортивно-оздоровча функція – функції, які найчастіше розташовуються на території великих внутрішньоквартальних просторів та використовуються, як мешканцями відповідної території, так і навчальними закладами, які розташовані неподалеку (дитячі майданчики, спортмайданчики).

Висновки.

При проведенні відповідного детального дослідження внутрішньоквартальних просторів в історичній забудові міста Чернівці можна стверджувати, що вони можуть стати альтернативою будь-якого міського громадського простору і при цьому стати засобом компенсації міського середовища.

Внутрішньоквартальні простори є виразом колективного життя міста. Вони володіють комерційною цінністю, допомагають економічному відродженню не тільки через створення робочих місць, а й через підвищення привабливості міста для проживання.

Аналіз закордонного досвіду реновації або ревіталізації великих і малих просторів (дворів) у місті Тімішоара (Румунія) [11], Неаполь (Італія) [10] призводить до кращого розуміння цінностей і якостей навколишнього середовища.

Література:

1. *Ватаманюк Н.Ю.* Актуальні проблеми внутрішньоквартальних просторів в історичній забудові (на прикладі міста Чернівці) / Н.Ю. Ватаманюк // Наук.-техн. збірник: Сучасні проблеми архітектури та містобудування / Відпов. ред. М.М. Дьомін – К., КНУБА, 2018. - №52. – С. 174-179.
2. *Вербич К.А.* Топологическое определение внутриквартального пространства / К.А. Вербич // Наук.-техн. збірник: Містобудування та територіальне планування / Головн. ред. М.М. Осетрін – К., КНУБА, 2012. - №45(1). – С. 147-151.
3. *Гутнов А.Э.* Мир архитектуры: Язык архитектуры. Москва, 1985. 352 с.
4. *Коротун І.В.* Планувальні основи просторових композицій історичної забудови міста Чернівці / І.В. Коротун // Наук.-техн. збірник: Сучасні проблеми архітектури та містобудування / Відпов. ред. М.М. Дьомін – К., КНУБА, 2012. - №30. – С. 73-77.
5. *Лещенко Н.А.* Збереження та оновлення історичного середовища в контексті сталого розвитку міста / Н.А. Лещенко // Наук.-техн. збірник: Сучасні проблеми архітектури та містобудування / Відпов. ред. М.М. Дьомін – К., КНУБА, 2017. - №47. – С. 111-115.
6. *Лінда С.М., Рибчинський А.* Внутрішні двори у структурі історичних міст: розвиток та сучасні проблеми / С.М. Лінда, А. Рибчинський // Наук.-техн. збірник: Містобудування та територіальне планування / Головн. ред. М.М. Осетрін – К., КНУБА, 2013. - №48. – С. 267-272.
7. *У Чернівцях є три історичні ареали та 50 різних охоронних зон, де діють особливі вимоги до містобудівного проектування.* URL:

<http://chernivtsy.eu/portal/4/u-chernivtsyah-ye-tri-istorichni-areali-ta-50-riznih-ohoronnih-zon-de-diyut-osoblivi-vimogi-do-mistobudivnogo-proektuvannya-58213.html>

8. *Jan Gehl*. Life between buildings: using public space. – Island Press, 2011. – 207 p.

9. *Kim Dovey, Stephen Wood*. Public/private urban interfaces: type, adaptation, assemblage. *Journal of Urbanism International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 8(1), 2015. DOI: 10.1080/17549175.2014.891151

10. *Masullo, M., Castanò, F., Toma, R.A., Maffei, L.* Historical Cloisters and Courtyards as Quiet Areas. *Sustainability*, 2020, 12, 2887. DOI: 10.3390/su12072887

11. *Mohora I., Anghel A.A.* Revitalization Proposals for Green Interior Courtyards in the Historical Centre of Timisoara. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 2019, 471 (8). DOI:10.1088/1757-899X/471/8/082027

12. *Rob Krier*. Urban space. – New York, 1979. 174 p.

References

1. Vatamanyuk N.Yu. (2018). Actual problems of inner quarter spaces of historical buildings (on example of the city Chernivtsi). [Aktual`ni problemy vnutrishniokvartal`nyh prostoriv v istorychnii zabudovi (na prykladi mista Chernivtsi)]. *Sychasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, Vyp. (№52), 174-179. (in Ukrainian)

2. Verbych K.A. (2012). Topological definition of intra-quarter space. [Topologicheskoye opredeleniye vnutrikvartal`nogo prostranstva]. *Mistobuduvannia ta terytorial`ne planuvannia*. Vyp. (№45(1)). 47-151. (in Russian)

3. Gutnov A. (1985). *World of Architecture: Language of Architecture*. [Mir arkhitektury: Yazyk arkhitektury]. Moscow. 352. (in Russian)

4. Korotun, I. (2012). Planning bases of spatial compositions of historical buildings of Chernivtsi. [Planuvalni osnovy prostorovykh kompozytsiy istorychnoyi zabudovy mista Chernivtsi]. *Sychasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, Vyp. (№30). 73-77. (in Ukrainian)

5. Leshcenko, N. (2017). Preservation and renewal of the historic environment in the context of sustainable development of the city. [Zberezhennya ta onovlennya istorychnoho seredovyscha v konteksti staloho rozvytku mista]. *Sychasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, Vyp. (№47). 111-115. (in Ukrainian)

6. Linda, S., Rybchynskiy, A. (2013). Courtyards in the structure of historic cities: development and current issues [Vnutrishni dvory u strukturi istorychnykh mist: rozvytok ta suchasni problemy]. *Mistobuduvannia ta terytorial`ne planuvannia*, Vyp. (№48). 267-272. (in Ukrainian)

7. Chernivtsi has three historical areas and 50 different protection zones, where there are special requirements for urban planning. [U Chernivtsyakh ye try istorychni arealy ta 50 riznykh okhoronnykh zon, de diyut' osoblyvi vymohy do mistobudivnoho proektuvannya]. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/4/u-chernivtsyah-ye-tri-istorichni-areali-ta-50-riznih-ohoronnih-zon-de-diyut-osoblyvi-vimogi-do-mistobudivnogo-proektuvannya-58213.html> (in Ukrainian)
8. Gehl, J. (2011). Life between buildings: using public space. Island Press, 207. (in English)
9. Dovey, K., Wood, S. (2015). Public/private urban interfaces: type, adaptation, assemblage. *Journal of Urbanism International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8(1). DOI: 10.1080/17549175.2014.891151 (in English)
10. Masullo, M., Castanò, F., Toma, R.A., Maffei, L. (2020). Historical Cloisters and Courtyards as Quiet Areas. *Sustainability*, 12, 2887. DOI: 10.3390/su12072887 (in English)
11. Mohora I., Anghel A.A. (2019). Revitalization Proposals for Green Interior Courtyards in the Historical Centre of Timisoara. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 471 (8). DOI:10.1088/1757-899X/471/8/082027 (in English)
12. Krier, R. (1979). Urban space. New York. 174. (in English)

Аннотация

Ватаманюк Наталия Юрьевна аспирантка кафедры информационных технологий в архитектуре Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Определение внутриквартальных пространств и их функций в планировочной структуре исторических городов.

В статье дается определение внутриквартальных пространств на примере исторического города Черновцы. Анализируются особенности архитектурно-планировочной организации среды и возможность активного использования дворов, как объектов художественной, так и материальной культуры. Определяются основные функции жилых дворов, как элементов городской планировочной структуры.

Ключевые слова: исторический квартал; внутриквартальное пространство; двор; Черновцы; ЮНЕСКО.

Annotation

Vatamaniuk Nataliia, PhD student, Department of Information Technology in Architecture, KNUCA.

Definition of the intra quarter spaces and their functions in the planning structure of historical cities.

The article gives the definition of intra quarter spaces using the example of the historical city of Chernivtsi. The main functions of residential courtyards as elements of the urban planning structure are determined.

To define the concept of «intra quarter space», we can turn to several foreign and domestic researchers, architects, city planners. For example, the theorist and architect A. Gutnov characterized the yard as a clearly fixed, closed space. Courtyards were connected by arches or through passages, forming a complex system of intra quarter spaces, which in some cases penetrated large areas of the city [3].

Architect R. Krier in his works on the morphology of urban space defined the interior spaces of historic quarters as protected from the weather and the environment of the territory, which became the appropriate symbols of the private sphere of life [12].

Summarizing all the above statements, we can give a general definition for «intra quarter spaces», that it is an independent, complex-functional structure that provides communication: the house – the courtyard – urban areas.

Exploring the intra quarters of the city of Chernivtsi, we can identify the following functions of the courtyards:

- insulating function, which serves as protection against unplanned intrusion of «strangers» or vehicles into the yard;
- household function, which includes meeting the needs of residents of nearby houses;
- trade function, is the creation in the volumes of the first floors of various commercial premises;
- the function of communication, which plays a socio-psychological role of adaptation of residents to the urban environment;
- sanitary and hygienic function, including landscaping, the need for insolation, wind and snow protection of the courtyard, etc.
- aesthetic function that provides visual comfort from objects of small architectural forms, landscaping (lawns, flower beds), murals on empty walls, etc.
- game function and sports and health function.

Key words: historical quarter; intra quarter space; courtyard; Chernivtsi; UNESCO.